

מנהיגות בזכות כיבוד אב

ראשי פרקים

- א. התגלות
- ב. בזכות כיבוד אב
- ג. בזכות סנגוריה על ישראל
- ד. אי-התחשבות בכיבוד אב
- ה. מלחמת חרמה בעבודה זרה

א. התגלות

גדעון בן יואש הוא מן הדמויות המעטות בתנ"ך אשר לגביהן מפורט מינויו לתפקיד. מבין גלריית השופטים הוא היחיד הזוכה להתגלות מלאכית ישירה¹ ולהטלת שליחות אישית. חצי פרק בספר שופטים (פרק ו) מוקדש להתגלות זו, והיא רוויה בפרטים שבודאי ללמד על אישיותו ותיפקודו יצאו.

ההתגלות לגדעון מתוארת במקרא בשני שלבים; תחילתה הופעת מלאך ה' והמשכה התגלות אלהית ישירה. נעתיק מספר פסוקים מרכזיים (יא-ז):

ויבא מלאך ה' וישב תחת האלה אשר בעפרה אשר ליואש אבי העזרי וגדעון בנו חובט חטים בגת להניס מפני מדין.
וירא אליו מלאך ה' ויאמר אליו ה' עמך גיבור החיל.
ויאמר אליו גדעון בי אדני ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו אשר סיפרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו ה' ועתה נטשנו ה' ויתננו בכף מדין.
ויפן אליו ה' ויאמר לך בכוחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתך. ויאמר אליו בי אדני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי.

1. מלאך נגלה גם להורי שמשון ובישר על לידתו ושופטותו, אך לא לשמשון עצמו.

ויאמר אליו ה' כי אהיה עמך והכית את מדין כאיש אחד.

ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי.

ניכר מן הפסוקים כי המלאך הנגלה יושב תחת האלה לבחון את האיש, ותוך כדי 'החלפת דעות' מבשרו: "לך בכוחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך" (ו,יד). "בכוחך זה!" בכח מה?

התגלות זו מקבלת משמעות מרוממת ביותר אם נשים לב כי היא דומה מאד למינויו של משה, במעמד הסנה, למושיע ישראל. להלן פסוקי התמנות משה מול פסוקיו של גדעון:

גדעון (שופטים ו, יד-יז)	משה (שמות ג, י-יב)	
לך בכוחך זה... הלא שלחתיך	ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים	שליחות
ויאמר אליו: בי אדני... הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי	ויאמר משה אל האלהים: מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים	סירוב
ויאמר אליו ה': כי אהיה עמך והכית את מדין כאיש אחד	ויאמר: כי אהיה עמך	הבטחה
ויאמר אליו: אם נא מצאת חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי	וזה לך האות כי אנכי שלחתיך , בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה	אות

להפתעתנו, גם ההתגלות למשה היא דו-שלבית; תחילה מלאך ולאחריו הקב"ה. כך דרשו חכמים (שמת רבה לב):

בכל מקום שהמלאך נראה השכינה נראית, נאמר: "וירא מלאך ה' אליו בלבת אש", ומיד: "ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה".

וכן בגדעון: "ויבא מלאך ה' וגו' וירא אליו מלאך ה'", ומיד: "ויפן אליו ה' ויאמר לך בכוחך זה והושעת את ישראל".

וכן לעתיד לבוא, בשעה שהגאולה באה על ישראל, שנאמר: (מלאכי ג, א) "הנני שולח מלאכי ופינה דרך לפני".

לזוג המושיעים משה-גדעון נוספה צלע שלישית: אליהו מבשר הגאולה לפני בוא "יום ה' הגדול והנורא" (מלאכי ג, כג). גם הוא הוכתר בתואר 'שליח' ('שולח לכם'). דומה כי שלושה אישים אלו בלבד זכו למינוי אלוהי הנושא במפורש את התואר שליח, משה ראשון ואליהו אחרון, ובתוכם – גדעון.

אתה מוצא, שני נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי; **משה ראשון ואליהו אחרון**, ושניהם גואלים את ישראל **בשליחות**. משה גאלם ממצרים בשליחות - "ועתה לך ואשלחך אל פרעה וגו'", ואליהו גואלם לעתיד לבא בשליחות: "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא" (פסיקתא רבתי ד').²

השוואה זו שערכנו בין גדעון לבין משה בפרקי ההתגלות שלהם מובלטת ומונצחת בעדשת חז"ל, אשר זיווגו שלושה שופטים 'זוטרים' מול שלושה 'בכירים'. כך דרשו במסכת ר"ה (כה ע"ב - כו ע"א):

"ויאמר שמואל אל העם, ה' אשר עשה את משה ואת אהרן", ואומר: "וישלח ה' את ירובעל [גדעון] ואת בדן [שמשון] ואת יפתח ואת שמואל" (שמ"א יב, ו; יא).

שקל הכתוב שלושה קלי עולם כשלושה חמורי עולם, לומר לך: **ירובעל בדורו כמשה בדורו**, בדן בדורו כאהרן בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו.

בספרנו 'ספר שופטים בגובה חז"ל', בפרקי יפתח ושמשון, העלינו כי הזוגות מכוונים מהותית זה כנגד זה³, וחוט של דמיון מקשר ביניהם. לפי דרכנו שמענו כי הזיווג **משה-גדעון** עולה יפה בדמיון מעמד ההתגלות-ההתמנות.

2. המדרש מסיים: "משה, שגאלם ממצרים תחילה, עוד לא חזרו ונשתעבדו במצרים. ואליהו, כשיגאל אותם מן הרביעית מאדום, עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא היא תשועת עולם". שתי גאולות אלו מאופיינות בנצחיותן (גאולת מצרים כ'אם כל הגאולות'), ולפיכך לא הוזכרה כאן הישועה ה'שליחותית' הנוספת, של גדעון שנאמר בו "הלא שלחתיך". וראו בתרגום יונתן בן עוזיאל על פרשת ויחי, שראה יעקב את ישועתם החולפת של שמשון וגדעון ולכן הכריז: "לישועתך קויתי ה'": "כד חמא ית גדעון בר יואש וית שמשון בר מנוח... דפורקנהון פורקן דשעתא".

3. יושם לב כי איזכור האישים בפסוק, וכן 'זיווגם', אינם לפי הסדר הכרונולוגי; יפתח קדם לשמשון [בדן]. על כרחך אתה אומר: הקשר הפנימי הוא שהכתיב את סדר הרשימה ואת ה'זיווגים' בפסוקים אלו.

ב. בזכות כיבוד אב

כאמור, המלאך מתבונן בגדעון, פותח עמו בדברים, ומבשרו: "ה' עמך גיבור החיל". מה מצא בו?

הפסוק מתאר את הסיטואציה בה 'נתפש' גדעון:

ויבוא מלאך ה' וישב תחת האלה אשר בעפרה אשר ליואש אבי העזרי וגדעון בנו חובט חטים בגת להניס מפני מדין.

הרד"ק בא לעזרתנו, בשם חז"ל:

ובדרש⁴, נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו. אמרו: יואש אביו היה חובט חטים. אמר לו גדעון: אבי, זקן אתה, היכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבואו המדיינים אין בך כח לנוס.

אמר המלאך: קיימת מצות כיבוד אב וראוי אתה שיגאלו בני על ידיך. ונכון הוא זה הדרש, שנתן טעם לעיכוב המלאך ולמה שאמר "ויפן אליו".

מצות 'כיבוד אב' היא המבוא למנהיגות בישראל. מה ייחודה של מצוה זו בהקשר סיפורו של גדעון? להבנת הענין נרחיב מעט את היריעה ונעבור לשלב השני, לשלב הדו-שיח שלאחר ההתבוננות ב'כיבוד אב'.

ג. בזכות סנגוריה על ישראל

המלאך נגלה אל גדעון ופותח בדברים: "ה' עמך גיבור החיל" (ו, יב). גדעון לא מחניף ולא מאיר לו פנים ומטיח: "ואיה כל נפלאותיו אשר סיפרו לנו אבותינו?" (יג). חילופי דברים אלו מביאים להעלאת דרג ההתגלות, ממדרגת מלאך למעמד אלוהי ישיר: "ויפן אליו ה' ויאמר לך בכוחך זה והושעת את ישראל" (יד).

והנה, גם בקטע זה האבא מוזכר: "אשר סיפרו לנו אבותינו!" רש"י על אתר מפרט מעט את דו השיח עם המלאך:

פסח היה. אמר לו: אמש הקרני אבא את ההלל, ושמעתיו שהיה אומר "בצאת ישראל ממצרים", ועתה נטשנו. אם צדיקים היו אבותינו - יעשה

4. מובא בגנזי-שכטר א' 132.

לנו בזכותם. ואם רשעים היו - כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו. "ואיה כל נפלאותיו"?

כיוצא בו פירש-האיר הרד"ק:

אמר לו גדעון: "ויש ה' עמנו"? אמש קראנו את ההלל והיה אבי מקראני "בצאת ישראל ממצרים". אם צדיקים היו אבותינו - עשה לנו בזכותם, ואם רשעים היו - כשם שעשית להם נס כך עשה לנו נס. אמר הקב"ה: חיך, כך למדת סניגוריא⁵, על בני, כדאי אתה שאדבר עמך. מיד "ויפן אליו ה' ויאמר לך בכוחך זה" - בכח זכותך, שלימדת סניגוריא על בני.

המועד הבולט ביותר לקשרי אבות-בנים הוא ליל הסדר, שעיקרו סיפור יציאת מצרים והעברת המסורת מדור לדור.

מקור הדברים הוא במדרש (מובא בילק"ש שופטים סב) המציין כי קובלנה זו היא בעצם אחד הכישורים הנדרשים למנהיגות:

אמר רבי יהודה בר שלום: ליל פסח היה אותו הלילה שאמר לו "ואיה כל נפלאותיו". היכן הם הפלאים שעשה האלוהים לאבותינו בלילה הזה, והכה בכוריהם של מצרים והוציא משם ישראל שמחים.

5. חידוש גדול שמענו כאן במושג 'לימוד סניגוריה'; לאו דווקא הצדקת ה'נאשם' אלא בקשת גאולה וישועה חרף... אי-צדקתו. מנהיג בדרגתו של משה חדור-אמונה בישועת ישראל גם לאחר חטא העגל, וראו בהקדמתנו לספר שופטים, בתוך 'ספר שופטים בגובה חז"ל'. ומגדעון בניין אב לכלל שופטי ישראל: "ושפטו את העם משפט צדק"... - אמר רבי יהודה ברבי שלום: שיהו מטין ומלמדין עליהם זכות לפני הקב"ה. ממי אתה למד? מגדעון בן יואש, שבימיו היו ישראל בצרה והיה הקב"ה מבקש אדם שילמד עליהם זכות ולא היה מוצא, שהיה הדור דל במצוות ובמעשים. כיון שנמצאה זכות בגדעון, שלימד עליהם זכות, מיד נגלה עליו המלאך, שנאמר: 'ויבוא אליו מלאך ה' ויאמר לו לך בכוחך זה' - בכח זכות שלימדת על בני" (תנחומא שופטים ד. ראה גם בשמו"ר ג, ב).

בהקשר זה יש להסמיק את התכונה הנדרשת משופט-דיין בישראל: "אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ מן התורה" (סנהדרין יז ע"א). אין הכוונה ליכולת פלפול של איפכא-מסתברא, אלא לכישורים למצוא 'מתחת לאדמה' נקודת זכות גם לחוטא ולפושע (ראו חידושי אגדות למהרש"א שם).

6. ראו בספרי "ספר שופטים בגובה חז"ל", בעיון רחב לפרשת גדעון, קישורים רבים בין מאורעותיו לבין חג הפסח.

כיון שלימד סנגוריא על ישראל אמר הקב"ה: דין הוא שאגלה אני בכבודי עליו, שנאמר: "ויפן אליו ויאמר לו לך בכוחך זה והושעת את ישראל". א"ל הקב"ה: יש בך כח, ללמד סנגוריא על ישראל - בזכותך הם נגאלים.

תכונת לימוד סנגוריה על ישראל היא תכונתו היסודית של משה הגואל. לא רק לאחר שנתמנה למנהיג סבל טורחם ומשאם והתחנן למענם אל ה'. משה נבחן, טרם מעמד הסנה, במעורבות-צדק וסנגוריה, כאשר ראה "איש מצרי מכה איש עברי מאחיו" (שמות ב, יא), ו"שני אנשים עברים נצים" (שם יג). הרי לנו טעם נוסף לקביעת חז"ל שנזכרה לעיל:

ירובעל [גדעון] בדורו כמשה בדורו. (ר"ה כה ע"ב)

ד. אי-התחשבות בכיבוד אב

והנה, גדעון שזכה למנהיגות בזכות שקיים מצות כיבוד אב, ממשיך וזוכה בה... למרות 'כיבוד אב'. המנהיג נדרש לעתים לותר כליל על תכונותיו האישיות, ולעזוב הכל לטובת הציבור. במה דברים אמורים?

'ירובעל' הוא שמו האחר של גדעון. שמו ניתן לו על שם המאורע המתואר בהמשך פרק ו, מיד לאחר התמנותו: נתיצת הבעל ומזבחותיו, כולל של בית אביו. המקרא מתאר סצינה בה גדעון מתעמת, כביכול, עם אביו... אבל בעצם הם משדרים באותו גל. גדעון המגדע, ואביו העובד עבודה זרה, ניצבים משני צדי המתרס (ו, כז-לב):

ויקח גדעון עשרה אנשים מעבדיו ויעש כאשר דבר אליו ה'. ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה.

וישכימו אנשי העיר בבקר והנה נתן מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה ואת הפר השני העלה על המזבח הבנוי: ויאמרו איש אל רעהו מי עשה הדבר הזה. וידרשו ויבקשו ויאמרו גדעון בן יואש עשה הדבר הזה. ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא את בנך וימת כי נתן את מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר עליו. ויאמר יואש לכל אשר עמדו עליו האתם תריבון לבעל אם אתם תושיעון אותו, אשר יריב לו יומת עד הבקר; אם אלהים הוא ירב לו כי נתן את מזבחו.

ויקרא לו ביום ההוא ירובעל לאמר ירב בו הבעל כי נתן את מזבחו.

ללא ספק, השם במקורו איננו שם של כבוד, והוא נדרש לגנאי. אף על פי כן, מכאן ואילך דבק בו השם 'ירובעל' (ז, א; ח, כט; ת, לה; ובפרק ט פסוקים א, ב, ה, טז, יט, כד, כח, נז). גם שמואל מזכירו כירובעל: "וישלח ה' את ירובעל ואת בן דן ואת יפתח ואת שמואל" (שמ"א יב, יא).

חז"ל הטיבו להפוך שם זה מקללה לברכה, והפכו את הרודף לנרדף. דבר גדול שמענו כאן: לא הבעל ירב בו, אלא הוא ירב בבעל! אכן, שמו נאה לו על שם פעלו לביעור עבודה זרה מישראל. וכל ימיו הם בבחינת 'ירובעל' - רב עם הבעל.

ולמה נקרא שמו ירובעל? שעשה מריבה עם הבעל. (ר"ה כה ע"א)

להפתעתנו, גם בשם גדעון ניתן לשמוע משמעות של לוחמה בעבודה זרה: "ואשריהם תגדעון" (דברים ז, ה), "ופסילי אלוהיהם תגדעון" (שם יב, ג). הווי אומר: הביטוי "ירובעל הוא גדעון" (ז, א) מתפרש כמילולו: משמעות המילה ירובעל היא משמעות המילה גדעון, המגדע והמנתץ. הווי אומר, מהותו של גדעון היא הלוחמה בעבודה זרה, במריבה עם הבעל.

ה. מלחמת חרמה בעבודה זרה

ספר שופטים כולו אפוף עבודה זרה. המחזוריות מתוארת בראש הספר:

ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים... וימכרו ביד אויביהם מסביב... ויקם ה' להם שופטים ויושיעום מיד שוסייהם. וגם אל שופטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים... והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים... (ב, יא-יט)

והנה, לא מצינו שום שופט שמסופר עליו כי נלחם ישירות בעבודה זרה או עסק בביעור (כאלוהו בהר הכרמל, למשל), פרט ל...גדעון, הוא ירובעל העושה מלחמה עם הבעל.

מלחמתו בבעל מתבטאת בשתי פרשות: ניתוף המזבח לפני מינויו, וכן מבחן המלקקים שם נערכה סלקציה בקרב חילותיו, ונותרו רק הברכיים שלא כרעו:

ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש, וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים. (ז, ו)

פירושים שונים נאמרו למבחן ליקוק המים ופשוטו. חז"ל ראו בו מבחן לברכיים ה'נקיות' מהשתחויה (ילק"ש שופטים סב):

אמר לו הקב"ה: רב העם אשר אתך, הורד אותם אל המים. אותם שכרעו על ברכיהם מים לשתות, רוצה ולא רוצה היה משתחויה לאלילים. דורו של גדעון היה משתחויה לבבואה.

שמענו במימרא זו כי הדור היה ירוד ביותר והגיעה לשפל המדרגה, עד כדי כך שגם בבואה שאין בה ממש, שהיא כצל עובר וכענן כלה, גם 'מציאות' כזו - איוו להם לאלוהות. או כלך לך לדרך זו; בדורו של גדעון האדם השתחויה לעצמו, לצלו המשתקף. כך או כך - לפנינו עשיית מריבה עם הבעל ה'בבואתי'.

שמענו אפוא כי שורש עניינו של גדעון הוא מריבתו בבעל. והיכן? דווקא בבית אביו, כאברהם אבינו בבית תרח. הכתוב טורח לשבחו על כי נאלץ להתגבר על יראת אביו (ו, כז):

ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי עירו מעשות יומם ויעש לילה.

לפי דרכנו שמענו כי התמודדותו זו לא היתה רק כנגד יראת אב, 'מורא אב', אלא גם כנגד מידת 'כיבוד אב'. הלא שמענו לעיל כי 'נקודת ההזנק' של גדעון היא דבקותו במצות כיבוד אב, ובשכר זה החל תהליך התמנותו.

ובכן, בצד מצות כיבוד אב, יודע גדעון גם לשלוף חרב כנגד מזבח בית אביו ולגדע אשרותיו. כמוהו ממש כבני לוי העושים שפטים בעובדי העגל (דברים לג, ט) במצות משה רבנו:

האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע, כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו.

השופט-המנהיג נבדק במבחן אישי קשה; עליו לשבר את תכונתו הטבעית (כיבוד אב) למען המטרה הנעלה (הנהגת ישראל וביעור עבודה זרה). הווי אומר: גדעון זכה למנהיגות בזכות כיבוד אב, ובזכות שידע גם... לא להתחשב בכיבוד אב; לנפץ מזבחותיו וללמד סניגוריה על ישראל.